

Fig. 1. Lidt vest for kirken ligger en teglovn under sin overbygning. Her blev stenene til kirken brændt. Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Slightly west of the church lies a brick kiln beneath its superstructure. Here were the bricks for the church fired.*

LINDEBALLE KIRKE

TØRRILD HERRED

Kirken nævnes første gang i Ribe Oldemoders kirke-liste fra ca. 1376–89¹ med en afgift på 4 skilling sterling. Ved landehjælpen 1524–26 bidrog den med 7 mark (jf. s. 1016).

Sognet var annekeret til Gadbjerg frem til 1683, hvor de to blev annekeret til Ringive. Efter 1866 udgjorde de igen et fælles pastorat, men siden 2007 har Lindeballe, Ringive og Langelund haft fælles præst.² Sognet har altid ligget i Ribe Stift (jf. s. 1015).

Efter reformationen var kirken i kongens eje til 1720, da den blev solgt til Henrik Brahe til Engelsholm.³ Derefter fulgte den Engelsholms ejere, til den ca. 1800 overgik til sognet.⁴ Nok efter 1921 er kirken overgået til selveje.

Kirkegods. 1620 ejede kirken to tofter, tre enge og en otting jord i Gadbjerg Mark.⁵ Ved salget 1720 var den ene eng udskiftet med en gård i Smidstrup, Gadbjerg Sogn.⁶

Sagn. 1) Nær kirkeruinen i Åst er en bakke med en forhøjning ved siden af. Her væltede en brud med sin vogn, da man kørte fra Lindeballe Kirke, og derfor hedder stedet Brudepyt.⁷ 2) Et levende lam skal være begravet i kirken før opførelsen.⁸

†*Kirke.* I Åst i den sydvestlige del af sognet lå en kirke, der er omtalt i Ribe Oldemoders kirkeliste ca. 1376–89 og med en senere tilskrift betegnet som øde (s. 2885).

Sognet ligger lidt vest for Jelling. Den midterste, østlige del er stærkt kuperet og præget af israndzonen, mens terrænforholdene er jævne mod nord og sydvest. Jordene er ret sandede.

I matriklen fra 1688 bestod sognet af 18 gårde og 1 hus, og den dyrkede jord blev vurderet til

Fig. 2. Luftfoto af kirken set fra sydvest, 1948. I KB. – Aerial photo of the church seen from the south west, 1948.

godt 90 tdr. hartkorn.⁹ 1801 var der 243 indbyggere i sognet, og dette tal var 1955 steget til 777, hvorefter det er faldet til 517 i 2018.¹⁰

Præsten har så længe vides boet uden for sognet, men en annekspræstegård lå syd for og senere sydvest for kirken (jf. fig. 4).

Kirken ligger i den vestlige udkant af byen, men centralt i forhold til de gamle gårde. Den er rejst på den nordvestlige ende af et plateau med svagt skrånende sider.

Kirkegården måler i dag 68 m nord-syd og 77 m øst-vest – mens den 1862 målte ca. 63×50 m.¹¹ En udvidelse mod nord fandt sted før 1916,¹² mens en østlig udvidelse påbegyndtes 1917.¹³ 1855 anlagdes grusede gange til våbenhuset, og 1876 planeredes kirkegården, hvorefter man ikke længere solgte dens græsafgrøde.¹⁴ Træer plantedes 1887 og 1888,¹³ og en brønd gravedes 1893-94.¹⁵

Hegningen består af rå og kløvet kamp. Hovedindgangen i øst består af en køreport og en ganglåde i sortmalet jern mellem to granitpiller.

Ganglåde findes desuden i syd (af træ) og nord (af træ mellem granitpiller).

1617 betegnedes hegningen som et dige, der skulle oplægges.⁵ Ved et syn 1663 fandtes mangle ved den søndre stette og porten samt den nørre stette.¹⁶ Port og stetter skulle repareres igen 1678.¹⁷ Den nordre stakitlåde skulle udskiftes 1805, den sydøstre port var 1814 brøstfældig, og året efter skulle port og låge hænges om; da lokaliseredes de mod syd.¹⁸ 1862 fandtes en port og to ganglåde.¹¹ Hovedindgangen lå i det sydøstre hjørne frem til kirkegårdens udvidelse 1917-18.¹⁹ Kreaturer kunne 1830 passere hegningen.²⁰

Bygninger på kirkegården. Et nord-sydvendt ligkapel med tilbyggede graverfaciliteter står sydøst for kirken. Den tegltækkede murstensbygning er hvidkalket med en sokkel af marksten. Der er adgang til ligkapellet gennem den søndre gavl. Det fik sit nuværende udseende i 1985 (Fællestegnesteuen, Give), da det oprindelige kapel fra 1953-54 (arkitekt M. S. Wium, Sandvad) blev udvidet mod syd.²¹

Fig. 3. Mindesten over Rasmus Mortensen i anlægget øst for kirken (s. 2856). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Memorial stone for Rasmus Mortensen in the grounds east of the church.*

Klokken hang 1684 i en *†klokkestabel*, der gentagne gange blev repareret og udskiftet.²² Det var sandsynligvis den, der blev omtalt i 1616 som »torneen«.²³ Den stod o. 1898 øst for koret, men 1916 tæt på kirkegårdens sydøstre hjørne (fig. 5), da den blev betegnet som en tjæret, åben klokkestol af eg med bræddetag.²⁴ Den afløstes 1924 af et tårn (se ndf.).

En trapezformet granitsten, 165×55–63 cm og 22 cm høj, ligger øst for koret (jf. fig. 8). Den øvre halvdel er lettere tilhugget. På den søndre del af den østlige side en sammenskrevet indskrift, muligvis »JHPSJB00«, i versaler. Den skal angiveligt have været brugt som trædesten ved klokkestablen.²⁵

En *†kirkelade* skulle 1616 repareres, og den lå angiveligt syd for kirkegårdens søndre indgang.²⁶

En uregelmæssig, rektangulær granitsten, ca. 60×80 cm, ligger i det nordøstre hjørne mellem våbenhuset og skibet (jf. fig. 36). Den har været

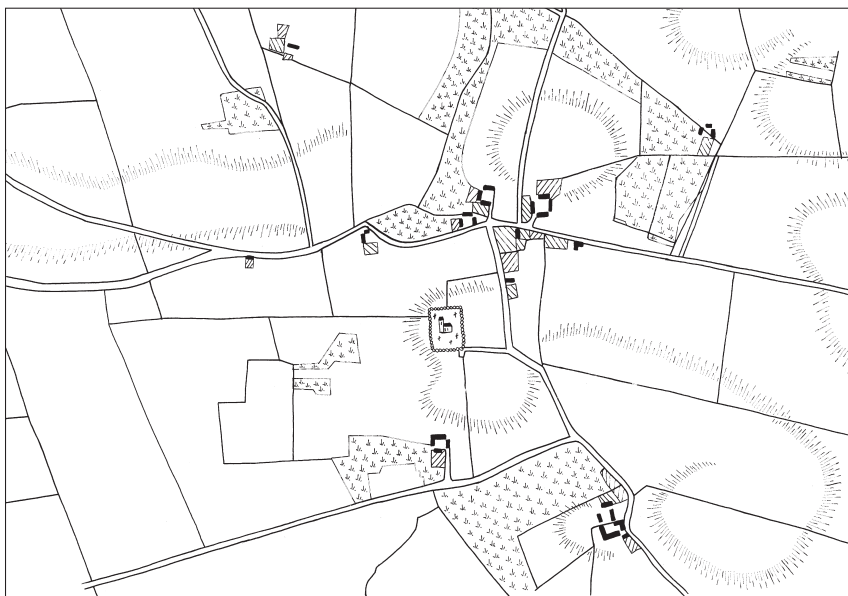

Fig. 4. Udsnit af matrikelkort over Lindeballe Bys jorder. 1:10.000. Målt og inddelt af N. Mortensen, 1820. Tegnet af Freerk Oldenburger 2019. – *Detail of cadastral map of the lands of Lindeballe Village.*

Fig. 5. Klokkestablen og det østre kirkegårdsdige (s. 2855). Foto C. M. Smidt 1915. – *The bell frame and the eastern churchyard wall.*

anvendt som taler- eller bekendtgørelsessten (jf. fig. 17).²⁷

To *mindesten* af granit står i et anlæg øst for kirkegården. Den nordre, 1,78 m høj, er sat over forfatteren Christian Balling, lærer i Lindeballe 1867-1905. Den rummer mindeordene »Din sjæl

du vied skolens krav, en livets visdom du os gav i folkets ordsproglære. Derfor dit navn, din fjerne grav, med mindets tak vi ære.« og er 1919 rejst af venner. Den søndre, 1,90 m høj, er 1968 sat over forfatteren Rasmus Mortensen, lærer i Lindeballe 1909-1950 (fig. 3). Den rummer mindeordene

»Du lærte os i skolen, du planted træ til hegn, du forskede og skrev, du højnede vor egn.« Begge med portrætmedaljoner (hhv. billedhugger R. Andersen og bronzestøber Evan Jensen).²⁸

Arkæologisk undersøgelse. Sten til Lindeballe kirkes bygning er brændt i en senmiddelalderlig teglovn (fig. 6), der 1915 blev udgravet ca. 65 m vest for kirkegården.²⁹ Udgravningen påbegyndtes af den lokale lærer, senere museumsinspektør i Vejle, Rasmus Mortensen, og fuldførtes af C. M. Smidt, Nationalmuseet. Efterfølgende blev ruinen fredet og en værnebygning (fig. 1) opførtes 1915–16 (arkitekt C. M. Smidt).

Den lokale overlevering fortalte, at der på aneksgårdens mark lå en teglovn, hvor stenene til kirken var brændt. Stedet var aldrig blevet dyrket og lignede en gennemgravet høj. Ved pløjning på de omgivende marker blev jorden stedvis rød.³⁰

Ovnen er opført af rå (soltørrede) og brændte teglsten i munkeskifte og består af tre kamre lig-

gende nord-syd med rundbuede indfyringsåbninger mod nord, hvor der erkendtes en fyrgrav med en adgangsvej fra nord. De indvendige mål er ca. 4,5 m (nord-syd) og 4 m, og de bevarede dele var op til 2 m høje.

Der er muret på ovnen ad flere omgange. Nordmuren og et stykke af vestmuren er ældst, sydmuren næstældst, dernæst det sidste stykke af vestmuren, mens østmuren er den yngste. Stenene i disse murafrsnit varierer lidt i størrelse, og det søgte C. M. Smidt at anvende til datering af Lindeballe Kirkes forskellige bygningsafsnit (se ndf.). Ovnen menes ikke at have fungeret ud over senmiddelalderen.

I ovnen har der været brændt munkesten, tagsten samt ribbesten med en trekloverprofil. Desuden fandtes en del frådsten, hvoraf flere bar tydelige spor af at have været i ilden, hvilket formodentlig skal ses i sammenhæng med brænding af kalk.

Fig. 6. Teglovnene efter udgravning (s. 2857). Foto C. M. Smidt 1915. – *The brick kiln after excavation.*

Fig. 7. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the south east.*

BYGNING

Kirken er i sin oprindelse en romansk bygning bestående af kor og skib. Ved en gennemgribende ombygning i senmiddelalderen blev facaderne samt store dele af mure og åbninger ommuret med tegl. Et våbenhus i nord er eftermiddelalderligt, og et vesttårn er bygget 1924. Orienteringen er solret.

Kirken står hvidkalket med røde, teglhængte tage. Den opleves bedst fra nordøst, hvor byggematerialer og vinduesspor kan ses. Af den romanske kirke er kun grundplanen, formentlig med fundamentet, bevaret samt dele af den indre murkerne og måske af de nedre vægge samt åbningernes placering.

Plan og proportioner. Kirken er 19,6 m lang, hvoraf skibet udgør godt to tredjedele. Koret er knap 1 m bredere, end det er langt. De nedre dele af murene er ca. 90 cm tykke, og springet mellem kor og skib er ca. 60 cm.³¹

Fig. 8. Korets østmur (s. 2856). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *East wall of chancel.*

Materiale og teknik. Murene hviler på en skråkantsokkel af granit. Korets og den østligste meter af skibets søndre mur er et skifte højere end resten, idet den står på et kvaderskifte. Skibets østre sokkel i nord er dobbelt. Soklen bærer som helhed præg af at være omsat, hvilket fremtræder tydeligst i koret. Murene består primært af tegl, men enkelte steder er indsat granitkvadre. De kan ses bl.a. i korets mure lige over soklen og i de nedre dele af dets hjørnekæder. Kvadre findes tillige i vestmurens nederste skifte (jf. fig. 13). De øvre dele af væggene er af tegl, mens materialerne i de nedre dele er usikre. Bortset fra reparationer i tegl kan der være tale om granit og/eller frådsten.³² Kirkens oprindelige byggemateriale er antaget at være granitkvadre, men var formodentligt frådsten.³³

Vinduer og dørs placering har deres rod i den romanske bygning, men de står i senmiddelalderlige udformninger.

I korets østmur sidder et uregelmæssigt rundbuet, falset vindue, 112×70 cm, som en 14 cm dyb blænding (fig. 8). I skibets nordmur ses øst for våbenhuset svage spor efter to rundbuede og i facaden tilmurede $\dagger$ vinduer (120×60 cm), mens et tredje står som en rektantet 15 cm dyb blænding (120×60 cm) dels over dels under våbenhusets vestre tagflade.

Den nordre, fladbuede dør er stadig i brug (udvendig 215×137 cm, indvendig 220×140 cm) med et udvendigt stik af liggende små sten. Åb-

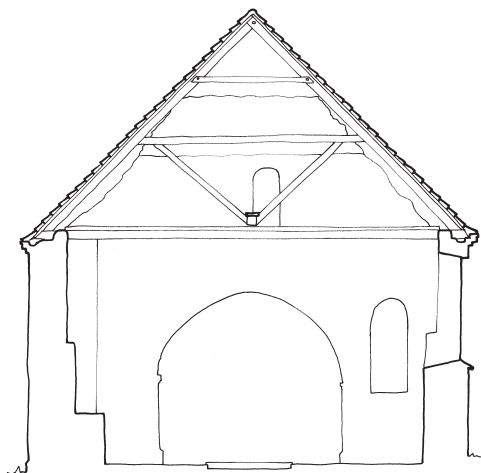

Fig. 10. Tværnsnit gennem skib set mod øst. 1:150. Målt af Anders C. Christensen og Jakob Kieffer-Olsen, tegnet af førstnævnte 2018. – *Cross-section through nave seen towards the east.*

ningen er falset til begge sider i dag med dørfløjen åbnende ud i våbenhuset, i 1862 åbnede den ind i skibet.¹¹ Den søndre dørs placering angives af et 178 cm langt ophold i soklen samt en rå granitsten som tærskelsten (fig. 9). Døråbningen står lukket med nyere sten af normalformat.

Indre. Kor og skib står med fladt loft, dog ses på korets vægge ombyggede skjoldbuer fra et senmiddelalderligt $\dagger$ hvælv. Den i senmiddelalderen udvidede og ombyggede *kor*bue er let spids-

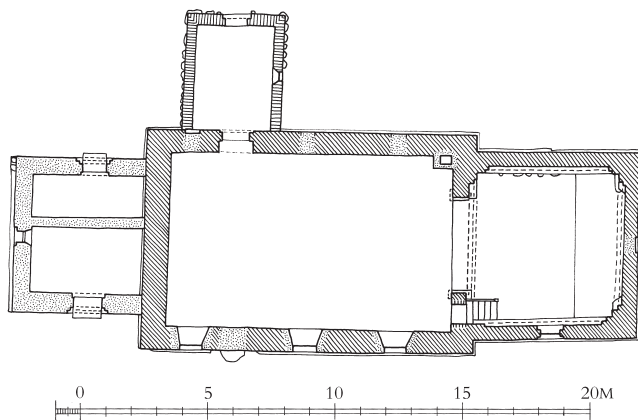

Fig. 9. Grundplan. 1:300. Målt af C. M. Smidt 1915 og C. Hess-Petersen 1924, suppleret af Jakob Kieffer-Olsen og tegnet af Anders C. Christensen 2019. Signaturforklaring s. 9. – *Ground plan. Key on p. 17.*

buet med et teglstensstik. Vederlaget udgøres af nyere,³⁴ omløbende kragsten med nedadvendt rundstav, og buen hviler på en granitsokkel med skråkant, der i syd også ses mod øst (fig. 19 og 33). Korets vægge er trukket 15 cm ind i 85-93 cm's højde, mens skibets er trukket 20 cm ind i 236 cm's højde undtagen mod øst.

Af *gavltrekanterne* står den nedre del af korets østre trekant i munkesten i munkeskifte med tre bomhuller (12×15 cm), mens den øvre del er ommuret nederst med munkesten og øverst med små sten. Gavlen over triumfmuren er indrykket fra øst og står imod koret i munkesten i munkeskifte med et bomhul (12×10 cm). En oprindelig fladbuet døråbning, hvoraf den nordlige del af stikket ses fra øst, står nu formindsket i højde og bredde med et rundbuet stik af små sten. Mod skibet er gavlen ommuret med genanvendte munkesten. Skibets vestre gavltrekant er muret i krydsskifte med sten af renæssanceformat (24×11,6×6 cm).

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. Kirken gennemgik som nævnt en grundig ombygning i senmiddelalderen, og for at skaffe tegl anlagdes den ovenfor nævnte teglovn. De ydre facader blev ommuret i tegl, de øvre mure blev gjort tyndere, i det mindste de øvre dele af bagvæggene blev ommuret, korbuen blev fornyet og vindues- og døråbninger blev ommuret. Desuden blev koret formodentlig forsynet med *†hvælv*, hvoraf senere ombyggede rester af falsede halvstens skjoldbuer står tilbage (fig. 11). Enkelte fund af trekloverformede ribbesten ved undersøgelsen af teglovnen kan have været planlagt til brug i koret. Dette hvælv er ikke omtalt ved et syn 1663 og må derfor, hvis det blev opført, være nedtaget inden da.¹⁶

En så omfattende reparation, som her beskrevet, kan skyldes, at kirken har været i meget dårlig stand, at vedligeholdelse og brug er ophørt en periode, og at kirken ligefrem har været midlertidigt nedlagt, jf. forholdende ved Vester og Gadbjerg Kirker (s. 2537, 2818).³⁵

Fig. 11. Korets nordvæg (s. 2860). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *North wall of chancel.*

Fig. 12. Gavltrekanen over korbuen set fra koret (s. 2860). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Pediment above the chancel arch seen from the chancel.*

Senere i middelalderen er vinduerne i syd blevet udvidet, og den øvre del af korets rundbuede og falsede vindue stammer herfra.

Eftermiddelalderlige tilføjelser og ændringer. En adgangsvej til prædikestolen er efter reformationen brudt gennem triumfmuren. Ved en ændring 1882 blev adgangsvejen rettet ud.³⁶

Det tegltækkede og hvidkalkede *våbenhus* i nord hviler på en synlig sokkel af enkeltstående granitsten, der mangler under den sydligste halvdel af østmuren. Det står med tynde mure (43 cm) og er opført af munkesten i krydsskifte,³⁷ og det må derfor sandsynligvis dateres til anden halvdel af 1500-tallet.

Våbenhuset er senere repareret med små sten. I syd ses en fladbuet dør i et spejl med et rundbuet stik, og i øst isattes 1856 et falsket, rektangulært vindue med en fladt buestik over. 1663 manglede der tagsten på våbenhuset, men 1677 stod det stråttækt. 1827 blev der lagt tegl igen, og 1856

blev taget hovedrepareret med tømmer og sten, og en gesims blev muret.³⁸

Det fire stokværk høje, tegltækkede *tårn* fra 1924 (arkitekt C. Hess-Petersen, Vejle) står hvidkalket over en to skifter høj, blank sokkel af dels rå, nytilluggede og dels genbrugte kvadre og sokkelsten. Det står med gavle i øst og vest og er bygget af tegl, der efterfølgende er pudset med en overflade, som illuderer kløvet kamp lagt i uregelmæssige striber (fig. 16 og 36).

Der er adgang til det øst-vestopdelte tårnrum gennem rundbuede, dobbeltfalsede døre i nord og syd, mens et rektangulært, falsket vindue under et bloktandstik giver lys fra vest. Til vinduets indramning er anvendt middelalderlige munkesten fra den nævnte teglovn (fig. 39), mens natursten fra Åst Kirke angiveligt blev anvendt som tærskelsten i syd.³⁹ Fra det fladloftede tårnrum giver en trappe i det nordvestre hjørne adgang til 1. mellemstokværk, hvorfra stiger leder til de øvre eta-

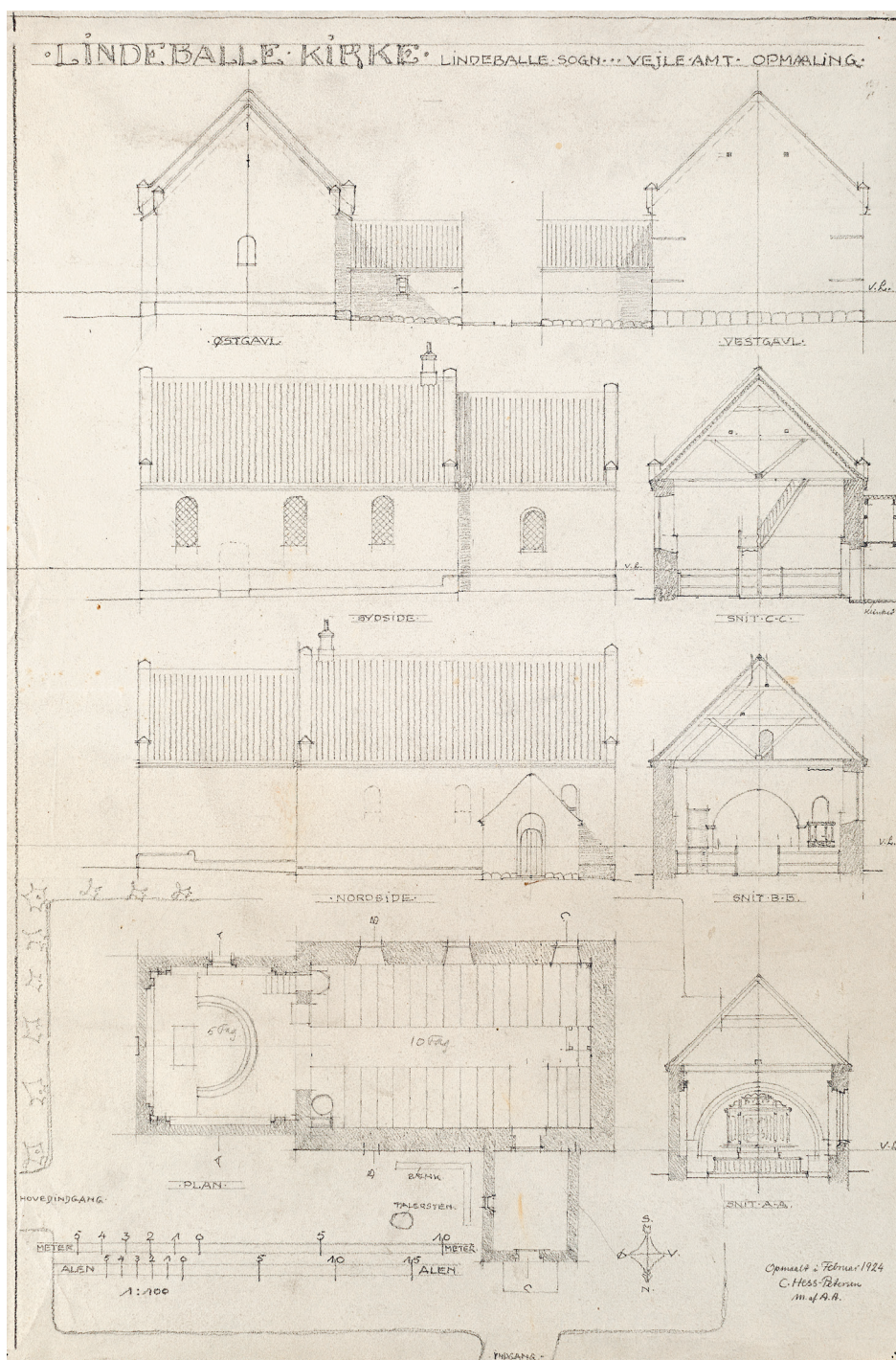

Fig. 13a-h. Opmåling af kirken. 1:300. a. Opstalt af østfacade. b. Opstalt af vestfacade. c. Opstalt af sydfacade. d. Tværnsnit af skib set mod vest. e. Opstalt af nordfacade. f. Tværnsnit af skib set mod øst. g. Plan. h. Tværnsnit af kor set mod øst. Målt af C. Hess-Petersen 1924. — Scale drawing of the church. a. Elevation of east facade. b. Elevation of west facade. c. Elevation of south facade. d. Cross-section of nave looking west. e. Elevation of north facade. f. Cross-section of nave looking east. g. Plan. h. Cross-section of chancel looking east.

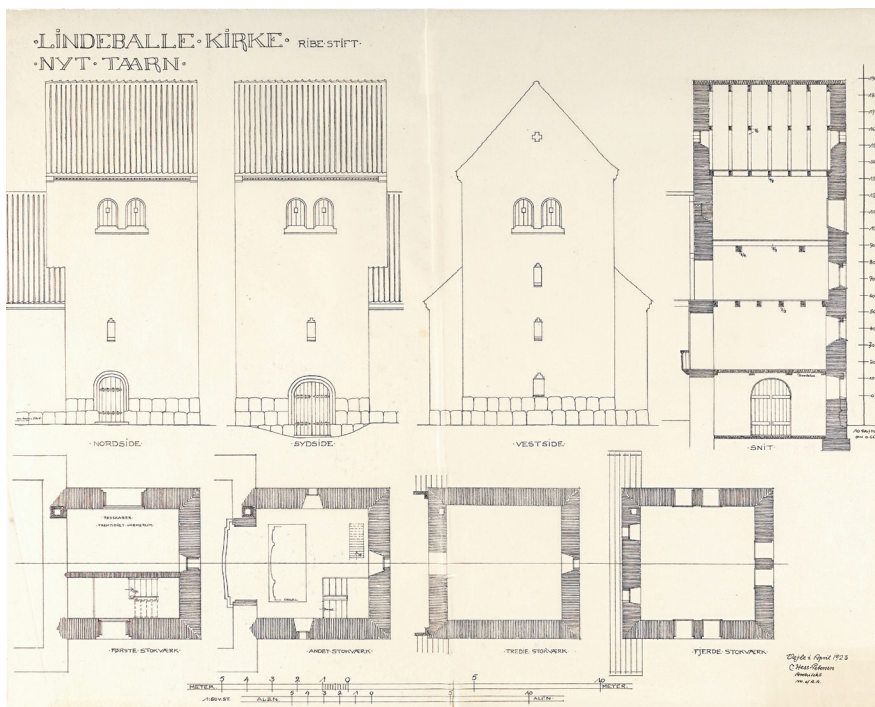
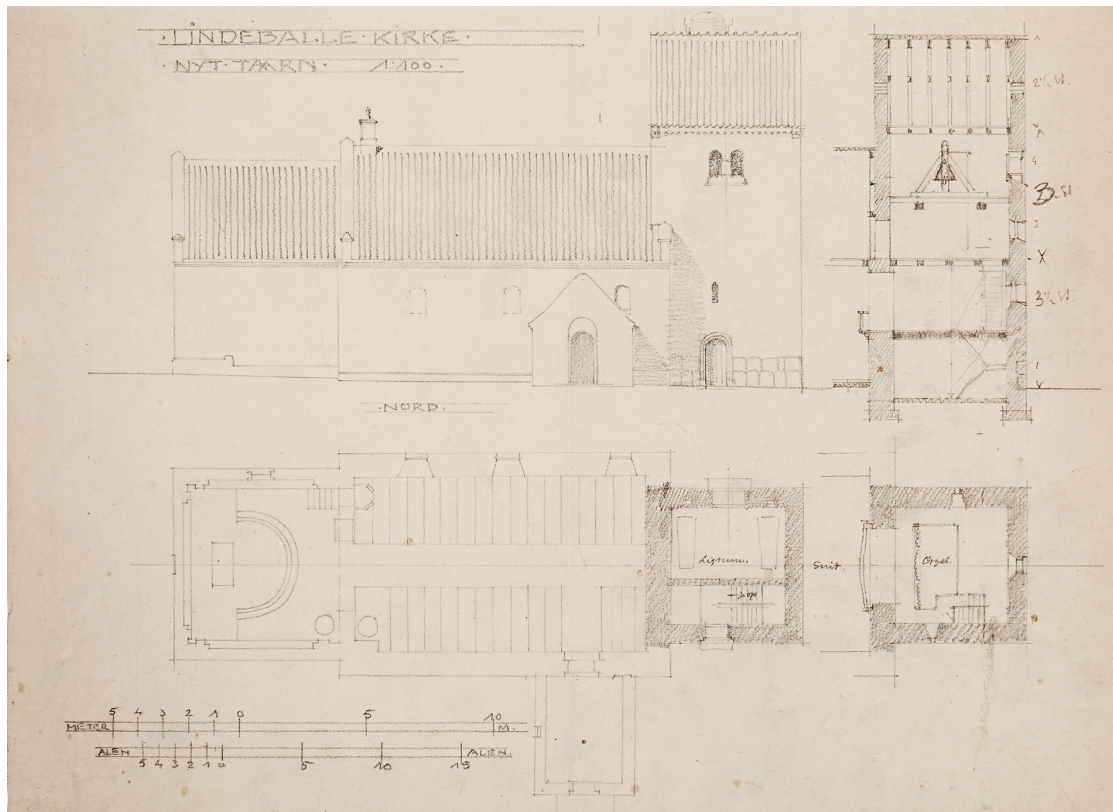

Fig. 14-15. Bygningstegninger af tårnet (s. 2861). C. Hess-Petersen 1924. — Construction drawings of the tower.

Fig. 16. Tårnet under bygning 1924 (s. 2861). Give-Egnens Museum og arkiv. – *The tower during construction.*

ger. En rundbuet, delvist falsat åbning mod skibet i andet stokværk giver plads for orglet. Til mellemstokværkerne giver fire glugger lys, en i syd og nord og to i vest. I klokkestokværket er der to falsede og rundbuede glamhuller i hver side, dog er de mod øst erstattet af to kvadratiske glugger.

Vedligeholdelse og istandsættelse. Kirkens murværk har gennemgået en række reparationer gennem årene. 1616 skulle den vestre gavl nyopføres.⁵ Ved et syn på kirken 1663 efter svensekrigene var den østre gavltrekant mellem kor og skib samt den vestre gavltrekant brøstfældige, desuden var tagbeklædningen skadet og gulvet opbrudt.⁴⁰ Reparationerne trak nok ud, for 1678 blev korets østende repareret og dets nordvestre hjørne opmuredes, mens skibets østre ende skulle have samme omgang. Året efter forhandlede man en opmuring af kirkens vestende fra øverst til nederst.¹⁷ En større udbedring fandt sted 1834.⁴¹

Vestgavlen var igen udsat for en større reparation, der markeredes med murankre dannede

årstallet »1852«.⁴² C. M. Smidt antog, at man samtidig istandsatte den søndre kormur samt skibets sydmur og våbenhuset, men det skete sandsynligvis først 1859.⁴³ Koret blev forhøjet 1874–75, og i den forbindelse blev tagværkerne nedtaget og istandsat.⁴⁴ Skibets sydmur blev istandsat i begyndelsen af 1960'erne.⁴⁵

Gulvene i kor og skib består af kvadratiske, gule og grålige fliser, dog er området øst for knæfaldet og i våbenhuset af gule og røde mursten. Tårnrummets gulv er af beton. Under bænkene ligger træ. Gulvet i koret er hævet et trin over skibets, og området bag knæfaldet er hævet endnu et trin. 1663 manglede der 300 sten fra det af fjenderne opbrudte tægulv, under mandsstolene var gulvet 1854 af sten, mens det mellem alteret og knæfaldet var lagt af brædder 1862.¹⁶ En større omlægning med brug af 900 golvsten skete 1872.¹³ I koret og gangen mellem stolestaderne bestod det af gule og blå fliser i 1880'erne.³⁶ Et tægulv blev lagt 1942.¹³

Vinduer. Kirken får sit lys fra fire rundbuede jernvinduer i syd, tre indvendigt smigede i skibet og et falset i koret, indsat henholdsvis 1886 og 1882. Også tidligere var der fire vinduer, der 1862 målte ca. 157×94 cm,⁴⁶ korets var 1859 gjort lige så stort som de øvrige.³⁶ Nye vinduer var tilkommet 1849.⁴¹

Loft. Kor, skib og våbenhus dækkes i dag af et blå bræddeloft med røde bjælker. Tårnets etageadskillelser er af træ, tårnrummets er pudset. Koret har som nævnt formentlig været overhvalvet, men i 1800-tallet stod kirken med bræddeloft til 1873, hvor det blev gipset.⁴⁷ Det gamle bjælkeloft er fremdraget 1931.⁴⁸

Tagværkerne er af fyr og af hanebåndstype uden spærstivere. Kor, tårn og våbenhus har et og skibet to lag hanebånd, og skibet er desuden forsynet med krydsbånd for hvert andet spær.⁴⁹ Kirken havde stadig egetagværker i 1916, men 2007 var det over kor og skib af fyr på nær syv hanebånd af eg.⁵⁰ Våbenhusets tagværk er udskiftet 1971.⁵¹

Tagene har en beklædning af røde tegl. I 1600-tallet var koret og skibets søndre side blytækket, mens skibets nordre side var tegltækket ligesom våbenhuset, der imidlertid stod stråtekke 1677.⁵² 1815 var kor og skib teglhængte, mens

våbenhuset som nævnt blev det 1827.⁵³ Tagbeklædningen over kor, skib og våbenhus blev udskiftet 1971 (arkitekt Helge Andreassen, Vejle) og igen 2008 (arkitekt Peter Villadsen, Grindsted).⁵⁴

Opvarmning. Kirken opvarmes med et *elvarmeanlæg* af ukendt alder. 1971 installeredes et oliefyret *†luftvarmeanlæg* med kedelrum i kapelbygningen (arkitekt Helge Andreassen, Vejle).⁵⁴ Det afløste et *†kolorifereanlæg* fra 1940 (Hess, Vejle).⁴⁸ Den ældst kendte opvarmning kom fra en *†kakkelovn* anskaffet 1890 (jf. fig. 18), og en *†skorsten* i skibets nordøstre hjørne må stamme herfra.⁵⁵ *Elektrisk lys* blev installeret 1932.⁴⁸

Kalkmalerier. Ved en istandsættelse 1924 fremdroges senmiddelalderlige kalkmalerier i skibet over korbuen og på den nordre væg. Ældst var en roset af rødbrune hjerter og en mangeoddet stjerne over korbuens midte. Langs korbuens stik var en samtidig frise af krydsende bueslag med bladprikker over spidserne. På et senere tidspunkt var prikkerne erstattet af hjerter, der igen var blevet erstattet af bladstængler med små krumme blade. På samme tid var rosetten blevet overmalet med en blomsterkurv, og dette motiv sås også på skibets nordvæg.⁵⁶ Efter nogle år blev malerierne overkalkede.

Fig. 17. Kirken set fra nordvest. Foto C. M. Smidt 1915. – The church seen from the north west.

Fig.18. Indre set imod øst o. 1925. Foto i Give-Egnens Museum og arkiv. – *Interior looking east.*

INVENTAR

Oversigt. Ældst er den romanske granitfont, der er det eneste middelalderlige stykke. Et dåbsfad fra o. 1550–75 er sydtysk, mens alterstagerne må dateres til o. 1600. Hovedmøblerne er, som så ofte, i renæssancestil. En (†)altertavle fra o. 1600, af hvilken rester er i behold, har muligvis været usædvanlig stor. Prædikestolen, dateret o. 1600–25, smykket af evangelistmalerier, der er signeret 1738 af J. A. Stentzel, mens en jernbunden dørfløj bærer årstal 1650. Altersølvet er leveret 1730 af Matthis Simonsen, Odense, som en gave fra Henrik Brahe og Henrikke Sophie Bille til Engelsholm. Den nuværende altertavle er opsat 1882 som et sjældent sent eksempel på forsinkede renæssanceformer. Dens samtidige maleri viser Jesus og Børnene efter Carl Bloch.

Farvesætning og istandsættelser. Træværket på altertavle og prædikestol står med let opmalede farver fra 1882. Prædikestolens malerier hidrører fra en istandsættelse 1738, som var iværksat af Gerhard Hansen de Lichtenberg efter hans erhvervelse af kirken 1734, og som mindes i et panegyrisk vers på den tidligere altertavles postament (nu under orglet). Herefter kaldte kirkens

præst Ancher Borch 1765 kirken 'sirlig indvendig'. 1854 blev altertavlen atter malet og udstaffet og alt træværk i koret overstroget, 1855 i skibet.

Alterbordet er et glat panelværk fra 1882,³⁶ 155×80, 102 cm højt. En †*alterbordsforside* af fyr fra o. 1600 fandtes endnu 1915 på kirkeloftet. Den havde tre arkadefelter med kannelerede pilastre, bueslag med neglesnit og bladværk i sviklerne. Felterne rummede pålagte lister i rombeform.⁵⁷

Alterbordet dækkes af et nyere *alterklæde* af rødt fløjl med påsat kors af guldagraman fra en forgænger anskaffet 1863 (jf. ndf. og fig. 18).

†*Alterklæder.* 1816 behøvedes et nyt, 'anstændigt' alterklæde,⁵⁸ og 1828 var klædet 'aldeles uanstændigt'.⁵⁹ 1856 ønskede synet et nyt klæde af rødt fløjl, men i stedet blev det gamle opfarvet og fik derved 'et nogenlunde tækkeligt udseende'.³⁶ Et nyt klæde af rødt fløjl med påsyet kors blev anskaffet 1863, og atter 1888 skete en fornyelse.³⁶

Fig. 19. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior looking east.*

Altartavle (fig. 20), 1882, af fyrretræ, med påfaldende gammeldags arkitektonisk opbygning i renæssancestil. Et næsten kvadratisk storfelt og to smallere sidefelter kantes af korintiske søjler med høje, drejede baser. Under de indre har postamentet fremspring med diamantbosse, mens dets volutvinger ender i antydning af en rocaille. Frisen er gennemløbende, og gesimsen bærer nu en krone flankeret af to små kuglespir. Storvingerne mangler siden 1937, ligeledes topstykket (jf. fig. 20).

Storfeltets *maleri*, Jesus og børnene, er samtidigt med tavlen og udført efter Carl Bloch. Det skulle ifølge kirkesynet være 'malet af en kunstner' (olie på lærred).³⁶ Træværkets bemaling med toner af gråt og lilla samt lidt rødt, blåt, grønt og guld er signeret bag på tavlen: »Malet 1937 Johs. A. Hansted & Søn Bredsten«. Til maleriet slutter sig postamentets gyldne frakturindskrift på rød bund: »Lader de smaa Børn komme til

mig« (Mark. 10,14). I frisen læses tilsvarende Nadverindstiftelsen, mens sidefelternes citater fra 1 Mos. 1 (i nord) og Joh. 1 står med gyldne versaler på lyslilla bund. Maleriet er konserveret 1988.

Af en (†)*altartavle* fra o. 1600 er dele i behold i tårnets første stokværk og siden 1925 som underbygning for orglet. Det første sted står to kraftige, korintiske halvsøjler, 76 cm høje, i en opsætning imod sydvæggen, der også omfatter tandsnitsgesimser og to pyramidespir (fig. 41).⁶⁰ Tavlens postament er opsat under orglets facade. Dets fremspring har kassetteværk, og de glatte vinger er enkelt udsavede (fig. 32).

Resterne på tårnloftet står med afslidte farver fra 1854, idet dog søjlerne har nyere bemaling i form af grå skafter og forgyldte kapitæler. Også postamentets bemaling er nyere, vel fra 1937, men den udgør opmaling af en staffering fra 1738, som ved våbener og hyldestdigt fejrede en

Fig. 20. Altertavle, 1882, i renæssancestil med maleri, Jesus og Børnene, efter Carl Bloch (s. 2867). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Altarpiece, 1882, in Renaissance style with painting, Jesus and the Children, after Carl Bloch.

kirkerestauration dette år ved kirkeejeren Gerhard Hansen de Lichtenberg. Hans og hustruen Bodil Hofgaards våbener pryder vingerne, og i postamentfeltet læses med gylden skriveskrift på sort bund:

»Pryd Naadig Himlens Gud!
Hr. Lichtenberg med Ære,
Som prydet har dit Huus.
Hands Heele Slægt lad være
Andtegnet i din Haand
Og stedse staae i Floor,
Indtil de Kaldes bort til søde Engle-Choor!

Allerydmygst fremstillet af Sognets Præst Johan Geertsen Londeman Dend 5te August A(nn)o 1738« (jf. hans epitafium s. 2406).

Der knytter sig en del usikkerhed til forståelsen af tavlens opbygning, bl.a. fordi søjlerne fore-

kommer for korte og kraftige til et normalt storstykke. Det kunne tyde på en tavle med både topstykke og attika. Efter svenskekrigene kaldtes tavlen 1663 'øde og nederfalden',⁶¹ og 1854 blev den malet og udstafferet.³⁶ 1916 omtales den på loftet 'af meget store dimensioner, men meget mangler, andet er itubruddt'.

Altersølv (fig. 21), 1713, leveret af Matthis Simonsen, Odense, som en gave fra Henrik Brahe og Henrikke Sophie Bille til Engelsholm. Kalken, 21,5 cm høj, har sekstunget fod med en lille krucifiksfigur pånittet. Skaffet er cylindrisk, knoppen gotisk med navnet »Ihesvs« fordelt på rudebosserne. Det stejle bæger har på siden graveret givernes initialer »H.B.« og »H.S.B.« over deres våbener og årstallet »1713« (fig. 22). På standpladen ses guldsmedens gentagne stempel.⁶²

Disken, tværmål 15 cm, har på fanen et graveret cirkelkors og overfor en medaljon med Jesusmonogram.

Et *†sygesæt* blev anskaffet 1862 til deling med Gadbjerg og Ringive sogne.³⁶

En *oblatæske* fra o. 1910 er leveret af Guldbrand Guldbrandsen i Vejle, der fik lov at føre navnet 1905 (†1916). Den er cirkulær, 4,5 cm høj, tværmål 9,5 cm, glat med let hvælvet låg. På undersiden ses guldsmedens stempel.⁶³

En **alterkande* fra o. 1875 er af bly, 27 cm høj. I Give-Egnens Museum (inv.nr. 410217×1982). 1855 anskaffede man en *†alterkande* af sort kongeligt porcelæn med guld kors,³⁶ der endnu var til stede 1916.

Alterstagerne (fig. 24), fra o. 1600, er 31 cm høje, med kraftigt profileret fod- og lydeskål. Det cylindriske skaft brydes af tre ringe.

†Messehagler. 1806 var hagelen gammel og falmet,⁶⁴ og 1866 fik man en ny af rødt silkefløj med guld kors og galoner.³⁶

Fig. 22. Våbener for Henrik Brahe og Henrikke Sophie Bille på kalken (s. 2868). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Arms of Henrik Brahe and Henrikke Sophie Bille on the chalice.

Døbefont (fig. 25), romansk af grånistret granit, 87 cm høj. Foden har form af en søjlebase med forsænkede skjoldfelter, der omkranses af en

Fig. 21. Altersølv, 1713, udført af Matthis Simonsen, Odense, som en gave fra Henrik Brahe og Henrikke Sophie Bille til Engelsholm (s. 2868). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Altar plate, 1713, made by Matthis Simonsen, Odense, as a gift from Henrik Brahe and Henrikke Sophie Bille of Engelsholm.

Fig. 23-24. 23. Dåbsfad, o. 1550-75, sydtysk (s. 2870). 24. Alterstager, o. 1600 (s. 2869). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – 23. Baptismal dish, c. 1550-75, southern German. 24. Altar candlesticks, c. 1600.

tovstav. En vulst med tovvstav danner overgang til et antydte skaft og en halvcirkulær, glat kumme, tværmål 65 cm. Randens inderside ledsages af en skråfas, og i fordybningens bund findes en cirku-

Fig. 25. Døbefont, romansk af granit (s. 2869). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Romanesque font of granite.

lær forsækning, tværmål 15 cm. 1882 fik fonten aflebet sin maling.³⁶ Ved korbuens nordside.

Dåbsfadet (fig. 23) er fra o. 1550-75, sydtysk med en stærkt udpudset fremstilling af Bebudelsen i bunden. Derom svage spor af indskrift og på fanen indstemplede ornamenter. Her ses også stemplet »RS« og yderligere et ottesidet, utydeligt stempel med bomærke og til venstre derfor et »C«.⁶⁵

Dåbskander. ★1) O. 1850, af bly, ustempelt, 27 cm høj. 1862 brugtes kanden 'til at hente vand til døbefonten'.³⁶ I Give-Egnens Museum (inv.nr. 410217×1982). 2) En nyere af messing har gæk og cirkelkors på korpus.

Altterskranken, fra 1870, er buformet med drejede balustre og malet i gråt med lidt rødt. En ny *†alterskranke* blev anskaffet 1823.⁵⁸

Prædikestol (fig. 26), o. 1600-25, med malerier, der er signeret af J. A. Stentzel 1738. Kurven har fem arkadefag, der kantes af kannelerede, toskanske trekvartsøjler. Arkaderne udgøres af lisener med profilkapitæl, som bærer et bueslag med diminutivt tandsnit. Tandsnit danner også overgang til postament og frise, der over og under søjlerne har fremspring med diamantbosse. Under en fodprofil afslutter en plint fra 1882 med drejede hjørnebalustre og mellemfaldende panelstykker hvori karvskåret ornamentik. Et ★hængestykke i

Fig. 26. Prædikestol, o. 1600–25, med malerier, der er signeret af J. A. Stentzell 1738 (s. 2870). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Pulpit, c. 1600–25, with paintings signed by J. A. Stentzell 1738.

form af en rulleværskartouche med frugt- og blomsterklase er i Nationalmuseet.⁶⁶ Gesimsen ledsages af et tandsnit under en fornyet dækplanke med nyere læsepult.

Prædikestolen står i skibets sydøsthjørne med opgang gennem triumfvæggen og en trappe fra o. 1900 i koret. Af en samtidig (†)himmel er der på tårnloftet bevaret fire topstykker (fig. 28), som udgøres af rulleværk omkring ophængt bladværk, samt loftets midtroset.

Felternes fire malerier (vægfeltet er tomt) er fra o. 1738 og viser de fire evangelister stående med deres væsener ved fødderne og navnene malet i gul kursiv på sort bund i postamentet nedenunder. Fra nord ses: 1) (Fig. 27) »S. Matthæus« med hovedklæde og højre hånd hævet over englen, der rækker ham pennen (og blækhuse?). 2) »S. Marcus«, der gestikulerer med venstre hånd, mens den

Fig. 27. Mathæus, prædikestolsmaleri udført af J. A. Stentzell 1738 (s. 2872). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Matthew, pulpit painting by J. A. Stentzell, 1738.*

Fig. 28. Topstykke fra prædikestolens nedtagne (†)himmel (s. 2872). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Top piece from dismantled (†)canopy of pulpit.*

højre berører løvens hoved. 3) »S. Lucas«, visende til en meget stor bog, hvorunder det forreste af oksen kommer frem. 4) »S. Johannes«, bevæget, med bog og pen under højre arm. Ørnen ved hans fødder holder blækhuse. I nederste venstre hjørne læses signaturen: »A. Stentzell 1(?)6. Agust 1738«, der i øvrigt har malet nadverscener på altertavler i Grindsted og Hejnsvig kirker.⁶⁷

Træværkets bemaling går tilbage til 1882, men er opfrisket siden. Søjler og arkader står grå på en grøn bund, og endvidere er benyttet rødt, lilla, lysebrunt og guld. I frisen læses med gylden fraktur på gråblå bund: »Salige er de, som hører ...« (Luk. 11,28).

Ved undersøgelse 1990 og 1992 blev det konstateret, at der under evangelistmalerierne gemmer sig ældre †malerier med samme motiver, efter al sandsynlighed oprindelige. Ved afdækning af maleriet af Mattæus sås derunder ansigtet af en ældre, skægget mand, der i højre hånd holdt en pen og med begge hænder en bog. Over højre skulder tittede en engel op, og øverst afsluttede et draperi. Af den tilhørende bemaling på træværket sås sort, hvidt, cinnoberrødt, rødbrunt og sølv, og postamentet havde rummet apostlenes navne med gul skriveskrift på sort bund. Af staffering fra 1738 konstateredes kun nuancer af rødt og blå.

1678 blev der indmuret to fodstykker under kurven.¹⁷ Efter arbejderne 1738 blev prædikestol og himmel atter malet 1855.³⁶ 1884 måtte himlen fastgøres med kroge og søm.¹⁷ Det

er formentlig ved denne lejlighed, den gamle (†)himmel udskiftedes til fordel for en ganske enkel †himmel, der var fæstnet direkte til loftet (jf. fig. 18), og som 1916 kaldtes 'en ynkværdig bakke'. En istandsættelse af prædikestolen er foretaget 1992.

Stolestaderne fra 1937 har let skrånende fyldingsryglæn og glatte plankegavle, der afsluttes med en trekant. Bemaling i blåt med en smule gråt og guld. *Hatteknager* fra o. 1850 er opsat på våbenhusets langvægge. Blåmalede.

†*Stolestader*. 1618 skulle kvindestolene 'bygges og forbedres'.⁵ 1816 manglede de bænke i koret, hvor skolebørnene sad, når de sang til gudstjenesten.⁶⁴ 1832 var »dragbjælken« under 11 kvindestole rådden og burde udskiftes.⁵⁹ Et sæt stader fra 1872 havde form af åbne bænke med glatte plankegavle (jf. fig. 18).³⁶

En *degnestol* fra 1867 er ganske enkel og står ved korbuens sydside. Den har fyldinger i to rækker og ingen egentlig pult (jf. fig. 33). Malet med stolene.

†*Præste- og degnestole*. 1823 blev en †*degnestol* fastgjort,⁵⁸ og 1854 blev præstens og degnens stole i koret malede.³⁶ Begge fjernes 1867,³⁶ idet præsten fik en lænestol bag alteret, og degnen fik opsat sin nuværende stol.³⁶

Af et ★(†)*herskabspulpitur*, vel fra 1738, er bevaret forsiden af en kabine (fig. 29), en fladrundbuet væg, 255×250 cm, med tre store åbninger, den midterste kantet af halvsøjler, som nu savner kapitæler. Herunder har fire retkantede åbninger mistet deres panel, mens to konsoller med semikolontegn og tandsnit danner støtte for søjlerne. Bemaling i gråbrunt med hvide søjleskafter og lidt blå og rødt. Forsiden, der siden har været

Fig. 29. ★(†)Herskabspulpitur, formentlig 1738, kabinens forside, siden anvendt som orgelfacade (s. 2873 og 2874). I Give-Egnens Museum. Foto Arnold Mikkelsen 2017.

– ★(†)*Family gallery, probably 1738, front of cabinet, later used as organ casing.*

Fig. 30. Pengeblok, 1796 (s. 2874). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Poor box, 1796.*

brugt som orgelfacade (jf. ndf.), er 2000 afgivet til Give-Egnens Museum (inv.nr. 0623×001).

Pengeblok (fig. 30), 1796, 93 cm høj, udført af en stolpe, der har udhulet boks og jernhætte med pengetragt. Boksens låge kantes af jernbånd og er forsynet med dobbelt nøgleskilt og et hængsel med bukkehornsbeslag. Under boksen er indskåret »Anno 1796«. Blå bemaling med skriften på hvid bund. Ved koropgangen op imod degnestolen.

En *dørfloj* (fig. 31) med årstal 1650 er udført af fire svære egeplanker, 208×133 cm. De er samlet med to forsænkede, tilspidsende revler på bagsiden, hvor en skråstiver er fornyet, og seks vandrette jernbånd på forsiden. Dørring af snoet jern og ligeledes oprindelig stanglås med stor nøgle; midt på fløjen er indskåret »1650«. Det øvre bånd, der danner gangjern, er fornyet, og alt er overstrøget med brunt.

Af en art (†)*pulpitur* eller *trappehus* fra 1700-tallet, i 'tårnets underrum', er på loftet bevaret et gesimsbræt med spor af kursivskrift. Indretningen kaldtes 1916 'et smagløst trappestavær, ad hvilket man kommer op til kirkens loft'.⁶⁸

Orgel (fig. 32) 1966, med fire stemmer, ét manual og anhangspedal. Bygget af Jydsk Orgelbyggeri I/S, Hinnerup. Disposition: Gedakt 8', Principal 4', Rørfloj 4', Oktav 2'. Manualomfang: C-g³, pedalomfang C-d¹. Kobling: M-P. Opstillet på pulpitur i tårnrummet med østvendt, trefeltet facade tegnet af arkitekt Helge Andreassen, Vejle.⁵⁴ Spillebord mod vest i orgelhusets bagvæg.

Et *†orgel* var af ukendt alder og herkomst. Det genbrugte facaden af kirkens ★(†)herskabsstol fra 1700-tallet (jf. ovf.).

Salmenummertavler. 1) 1870,³⁶ udført som et bræt, der er udsvejfet forneden og foroven, hvor der er en gennembrydning, 82×25 cm. Oprinde-

Fig. 31. Dørfloj, med malet årstal 1650 (s. 2874). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Door wing, with painted dating 1650.*

Fig. 32. Orgel, 1966, bygget af Jydske Orgelbyggeri I/S, Hinnerup (s. 2874). Som underbygning tjener postamentet fra kirkens renæssancealtertavle o. 1600 (s. 2867). Foto Arnold Mikkelsen 2017. — *Organ, 1966, built by Jydske Orgelbyggeri I/S, Hinnerup. As support, the footing from the church's Renaissance altarpiece, c. 1600.*

ligt til påskrift med kridt, nu med gyldne hængeciffe og nyere, hvide versaler: »Daab« og »Alterg.« på sort bund. Tavlen flankerede o. 1925 korbuen sammen med en $\dagger$ pendant (jf. fig. 18). 2) O. 1900 i enkel nyklassicisme med trekantgavl og gyldne hængeciffe. Malet i blå og gråt.

En *præsterækketavle* fra 1989 er i enkel nyklassicisme med påskrift i to felter under overskriften: »Præster ved Lindeballe Kirke«. Gyldne versaler på sort bund samt gråt og blå på rammeværket. På skibets nordvæg.

En *sgonestævnetavle* fra o. 1850 udgøres af et sort bræt, 20×55 cm, der er beskrevet med hvid skriveskrift: »Kirkestævne«.

To nyere *lysekroner* er i barokstil, ophængt i skibet. På den vestres hængekugle er med skriveskrift anført: »Skænket af Familierne Hans Peter Han-

sen i Nørskov og Jens Eriksen i Lindeballe 1924«, på den østres: »Skænket til Lindeballe Kirke af Fru Kirstine Petersen, Brændegaard Anno 1926«

1684 var en $\dagger$ ligbåre anskaffet.¹⁷

Klokker. 1) 1876, af støbejern uden indskrift, tværmål 64 cm, leveret af J. S. Nødager, Vejle.⁶⁹ Den skulle have samme størrelse som Skibet Kirkes.³⁶

2) 1983, tværmål 88 cm, om halsen kanter to bladborter versalindskriften: »Jeg støbtes af Petit & Fritsen i Holland til Lindeballe Kirke år 1883. Skænket af Jenny og Peter Christensen«.

$\dagger$ *Klokker.* 1684 stod en klokke i et træhus på kirkegården,¹⁷ og 1766–69 læste præsten på klokken: »Verbum Domini manet in æternum md-lxxxiii« (Guds ord forbliver evindeligt 1643).⁷⁰

Nyere *klokkestol* af fyr.

Fig. 33. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior looking west.*

GRAVMINDER

En †gravsten (jf. fig. 17), o. 1600, over ukendt. Kalksten, 204,5×122,5 cm, med ulæselig indskrift. Fire cirkulære felter i hjørnerne rummende formodentlig evangelistsymbolerne. 1916 lå den da revnede sten uden for våbenhusets dør og anvendtes til at trampe snavs af støvlerne.⁷¹

Gravtræ (fig. 34), o. 1790, over Peder Poder, *1707 i Nøre Snede, †1790 på Amelund Gaard. Egetræ, 167×75 cm. En 11 cm bred ramme deler træet i to ophøjede felter. Det øvre rummer et Jesusmonogram »IHS« i hævet tekst, det nedre enkle fremstillinger af dødssymboler: et kranie, krydsede knogler, et timeglas og en le. Indskriften i versaler er placeret i rammen, hvor der tillige sidder hjerter i hjørnerne og vekslende hjerter og rosetter mellem de to felter. Gravtræet lå på loftet 1910, da det blev opsat på korets nordvæg. Tidligere lå det på sin formodentlig oprindelige plads i gulvet foran koret.⁷²

En *mindekrans, 1939, af sølvmalet blik med egeløv og sløjfe er 33 cm høj. På sløjfen læses: »Fra Naboe og Venner«. Fra Kresten Bindesbølls begravelse. I Give-Egnens Museum (inv.nr. 0001×1983).

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Fig. 35), o. 1802, over Hans Jensen, *1754, †1802. Han var 'en god kristen en duelig bonde og en ærlig mand'. Trapezformet liggesten af rød granit, 161×55–62 cm. Indhuggede versaler indrammet af fals. På kirkegården syd for skibet.

2) O. 1876, over Jens Pedersen, *1809 i Södover, †1876 i Øster-Aast. og hustru Maren Andersdatter, *1798 i Gjødbsöl, †1882 i Øster-Aast. Vedbenddekoreret cementstensgrotte nu uden kronende kors af hvidt marmor, 110 cm høj. Indfældet tavle af samme materiale med indhugget antikvaskrift, derover en medaljon med kors, anker og hjerte (tro, håb og kærlighed). Afsluttet med æselrygbue. I lapidarium på kirkegården sydsydvest for tårnet.

3) O. 1881, over Laurs Christensen af Nørskov, *1818, †1881. Efterskrift fra hans efterladte enke og tre børn. Vedbenddekoreret cementstensgrotte med kronende kors af hvidt marmor med treffigede ender stående foran, 89 cm høj. Indfældet, rundbuet tavle af samme materiale med indhug-

Fig. 34. Gravtræ o. 1790 over Peder Poder (s. 2877). Foto Arnold Mikkelsen 2018. – Log gravestone c. 1790 for Peder Poder.

get, sortoptrukket antikvaskrift, over ses et håndtryk. På kirkegården noget nord for våbenhuset.

4) O. 1889, over Marie Christensen født Hansen, *1828 i Verst, †1889 i Nørskov. Gravvers og efterskrift. Cementstensgrotte som nr. 3. På kirkegården noget nord for våbenhuset.

5) O. 1893, over gaardejer Jens Nielsen, *1840 i Gjødbsöl, †1893 samme sted. 1° g.m. Else Hansen 1866, fem børn, hvoraf fire døde; 2° g.m. Mette Kirstine Madsen 1877, otte børn, hvoraf seks døde. Vedbenddekoreret cementstensgrotte

nu uden kronende kors af hvidt marmor, 104 cm høj. Bag glas en indfældet, rundbuet marmortavle med indhugget antikvaskrift, over tavlen en medaljon med kors, anker og hjerte (tro, håb og kærlighed). På kirkegården østsydøst for koret.

*Kirkegårdsmonument, o. 1869, over Nielsine Bolette Nielsen, *29. okt. 1869 i Gjødsbøl, †24.

april 1878 sammesteds. Gravvers. Hvid marmorphlade, rundbuet, 23 cm høj, med indhugget antikvaskrift. Formentlig fra grotte. I Give-Egnens Museum (inv.nr. 708-1995).

†Kirkegårdsmonument. Alle gamle, rådne trærammer og -gravmåler skulle 1872 ombyttes med nye eller fjernes.³⁶

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier, utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Lindeballe Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Vejle Amt i almindelighed se s. 56-62. Henvvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som DK, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Vejle Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv. Lindeballe Kirke.

Give-Egnens Museum. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4).

Rigsarkivet, København (RAK). Danske Kancelli. 233 – B 184d. Seks års kirkeregnskaber 1614-1620.

Rigsarkivet, Viborg (RAV). Ribe bispearkiv (C4): 707-11. Kirke og præstegårdssyn 1805-32. – 764. Årlige indberetninger 1815-19. – 774. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766-69. – 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686 (C 4.1388). *Nørvang-Tørrild Hlds. Provsti*. C 38.3 Synsprotokol 1854-1890.

VejleMuseerne. Gadbjerg Sogn.

Vejle Stadsarkiv. Arkitekt Helge Andreassen (A6044).

Nationalmuseet (NM). *Håndskrifter*. Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker V, 394-96 (1890). *Indberetninger*. Chr. Axel Jensen 1910 (gravtræ), C. M. Smidt 1915 (teglovn), C. M. Smidt 1916 (kirke og inventar), C. M. Smidt 1928 (teglovn), Egmont Lind 1931 (kalkmalerier), Bent Jacobsen 1988 (altermaleri) og samme 1990 og 1992 (prædikestol), Arne Nyboe 1988 (inventar), Bent Exner 2000 (altersølv), Peter Villadsen 2007 (tagværk).

Tegninger og opmålinger. NM. Grundplan af kirken ved C. M. Smidt 1915; grundplan af tegloven ved C. M. Smidt 1915; snit gennem tegloven ved C. M. Smidt 1915; overdækning af teglovn ved C. M. Smidt 1915; grundplan, facader, tværsnit, længdesnit og tagdetaljer ved Peter Villadsen 2007. *Vejle Stadsarkiv*. Opmåling af facader, snit og grundplan ved C. Hess-Petersen 1924; facader, snit og grundplan af kirke og tårn ved C. Hess-Petersen 1924.

Litteratur. Rasmus Mortensen, *Fra Vejle Vestereg. Lindeballe Sogn med træk af Gadbjerg og Ringgive Sognes Historie*, Vejle 1929, s. 118-145.

Fig. 35. Gravsten o. 1802 over Hans Jensen (s. 2877). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Tombstone c. 1802 of Hans Jensen.

Fig. 36. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the north.*

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Jakob Kieffer-Olsen, inventar ved Ebbe Nyborg og Kristian Lumholdt (orgler). Gravminder ved Jakob Kieffer-Olsen og Ebbe Nyborg. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet juni 2019.

¹ Om dateringen se s. 2533.

² J. P. Trap, *Statistisk topografisk beskrivelse af Kongeriget Danmark*, 1-5, Kbh. 1858-1972, 4, VII, 628. <https://www.ringivesogn.dk/kirkerne/lindeballe-kirke/> – set 15. januar 2019. Der er usikre efterretninger om, at de tre sogne, Gadbjerg, Lindeballe og Ringive, skulle have udgjort ét pastorat før reformationen, se Johan Hvidtfeldt, »L. C. Buchholtz' beskrivelse af Tørrild herred«, *Vejle Amts Årbog* 1952, 13-15.

³ *Kronens Skøder paa afhaendet og erhvervet jordegods i Danmark fra Reformationen til Nutiden*, I-IV, 1535-1765, Kbh. 1892-1955, IV, 67-68.

⁴ 1805 blev den ejet af sognet, se RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 707. Kirke og præstegårdssyn 1805-06.

⁵ RAK. *Danske Kancelli*. 233 - B 184d. Seks års kirke-regnskaber 1614-1620.

⁶ *Kronens Skøder* (jf. note 3), IV, 67-68; IV, 254-55.

⁷ *VejleMuseerne*. Gadbjerg Sogn. Pastor Schousboes indberetning 1847.

⁸ *Mortensen* 1929, 198.

⁹ Henrik Pedersen, *De danske Landbrug*, Kbh. 1928, 130.

¹⁰ <http://www.statistikbanken.dk/KM5> – set 16. januar 2019.

¹¹ *Mortensen* 1929, 137.

¹² NM. Indb. ved C. M. Smidt 1916. Udvidelsen kan være sket i eller kort efter 1881, hvor kirken havde en udgift til en landmålerforretning, se *Give-Egnens Museum*. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4).

¹³ *Give-Egnens Museum*. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4).

¹⁴ RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti*: C 38.3 Synsprotokol 1854-1890. *Mortensen* 1929, 135.

¹⁵ *Mortensen* 1929, 139. *Give-Egnens Museum*. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4).

¹⁶ *Mortensen* 1929, 133.

¹⁷ RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676-1686 (C 4.1388).

¹⁸ RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 709. Kirke og præstegårdssyn 1811-15.

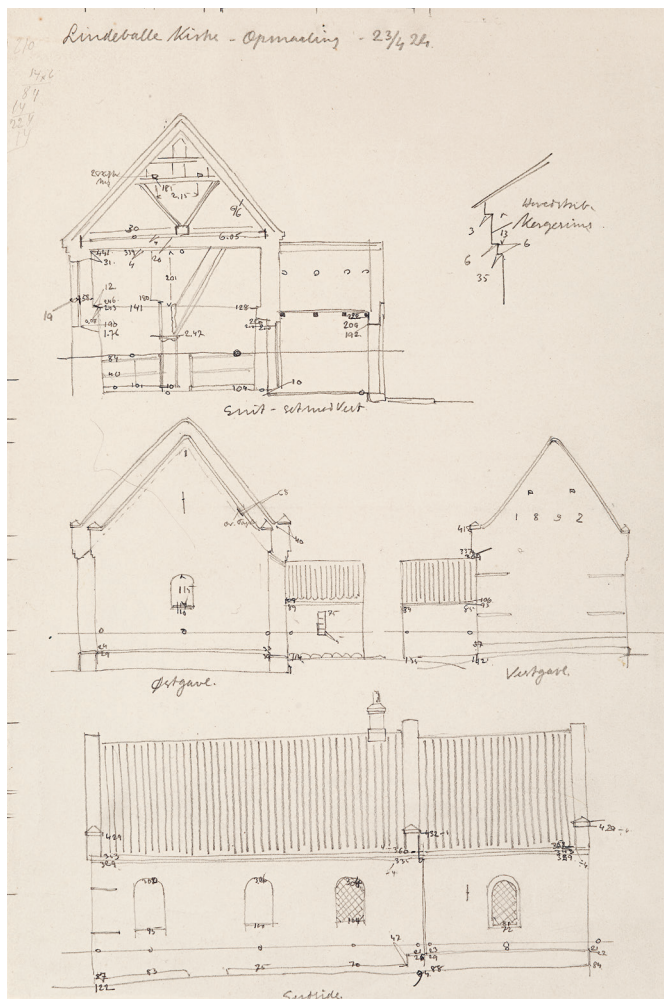

Fig. 37. Opmålingsskitse af kirken. C. Hess-Petersen, 1924. – Survey sketch of the church.

¹⁹ Mortensen 1929, 139.

²⁰ RAV. Ribe bispearkiv (C4): 711. Kirke og præstegårdssyn 1826–32.

²¹ NM. Korrespondance. Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv. Lindeballe Kirke. Give-Egnens Museum. Lindeballe Menighedsråd (A 495.6).

²² RAV. Ribe bispearkiv (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676–1686 (C 4.1388); 710. Kirke og præstegårdssyn 1816–25; *Norvang-Tørrild Hrds. Provsti*: C 38.3 Synsprotokol 1854–1890.

²³ Mortensen 1929, 128 mener ikke, at der er tale om et klokkehus, men et ellers ukendt tårn. Samme år blev den vestre gavl på kirken imidlertid ommuret med brug af 500 mursten, hvilket er svært foreneligt med et vesttårn, se Mortensen 1929, 126.

²⁴ Mortensen 1929, 140. NM. Indb. ved C. M. Smidt 1916.

²⁵ Gustav Martens, *Historien om et landsbysogn i Danmark. Lindeballe sogns historie*, Jelling 1989, 67.

²⁶ Mortensen 1929, 128.

²⁷ Søren Søndergaard, *Tæk fra Lindeballe Sogn*, Grindsted u.år. 9–10.

²⁸ Martens 1989 (jf. note 25), 65–66.

²⁹ Hvis ikke andet nævnes bygger det efterfølgende på NM. Indb. ved C. M. Smidt 1915 og Rasmus Mortensen, »En middelalderlig Teglov«, *Vejle Amts Årbog* 1915.

³⁰ Det er formodentlig denne teglov, der anvendes til at lokalisere en af kirkens enge i 1620, 'en eng ved teglovnen', idet denne eng må være placeret ved anneksgården, se RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614–1620 (B 184d) sammenlignet med *Kronens Skøder* (jf. note 3), IV, 67–68; IV, 254–55. Navnet 'Teglovnstof' er 1627 og 1683 anvendt på området vest for kirken.

³¹ Kor og skib måler begge 4,46 m til gesimsen.

³² Ifølge Rasmus Mortensen blev det konstateret, da man en menneskealder før hans bog fra 1929 satte jernvinduer ind i kirkens sydside, at væggene var af granit. *Mortensen 1929*, 110. Det er for så vidt ikke tvivl om, at der indgår granit i murens kerne, men den indvendige klædning kan være frådsten.

³³ Der er fundet frådsten såvel omkring kirken som ved teglovnen (se NM. Indb. ved C. M. Smidt 1915 og NM. Indb. ved C. M. Smidt 1916), og 1890 noterede Uldall, at 'Uden for kirken fandtes i tagdryppet flere stykker kalktuf, så dette materiale har måske oprindeligt været anvendt i kirken.' (NM. Uldall 1890). Dette byggemateriale er da også det foretrukne i områdets kirker. Hvis Lindeballe Kirke havde stået i kvadre, ville dette uforgængelige materiale forventeligt være anvendt i større omfang.

³⁴ Uldall beskrev vederlaget som 'en lille pudset gesims', se NM. Uldall 1890.

³⁵ Da kirken som nævnt er medtaget i kirkelisten i Ribe Oldemoder (ca. 1376–89) og ikke har fået til-

skriften »desolata« (nedlagt), må den mulige midlertidige nedlæggelse falde enten mellem ca. 1380 og for 1436 som foreslået for Gadbjerg eller engang efter 1436, men før 1524 som foreslået for Vester. Se Jakob Kieffer-Olsen, *Kirke og kirkestruktur i middelalderens Danmark*, Odense 2018, 409–10, hvor tilskriften dateres til 1436–1512. Efter en gennemgang af kilden (se s. 2886, fig. 2) er det erkendt, at samme tilskrift, »desolata«, er tilføjet ad to omgange af hver sin skriver. Den ældste hånd har intet noteret ud for Anflod Kirke ved Højer (*DK Sjyll* 1336), der blev oversvømmet 1436, og den tilskrift må følgende opfattes som ældre end 1436, mens den yngre er tilkommet en gang i perioden 1536–1512, idet der var noteringer ud for såvel Anflod som No Kirke ved Ringkøbing, der vides at være taget i brug igen i 1512.

³⁶ RAV. *Nørvang-Tørrild Hrd. Provsti*: C 38.3 Synsprotokol 1854–1890.

³⁷ Ses bedst på den nedre, nordre del af østmuren.

³⁸ *Mortensen 1929*, 133. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676–

Fig. 38. Kirkens norddør set fra våbenhuset (s. 2861) med dørfløj fra 1650 (jf. fig. 31, s. 2874). – North door seen from the porch and door wing with painted dating 1650 (cf. fig. 31).

1686 (C 4.1388); 711. Kirke og præstegårdssyn 1826–32; *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti*: C 38.3 Synsprotokol 1854–1890.

³⁹ Mortensen 1929, 145.

⁴⁰ Mortensen 1929, 133. Formuleringen den vestre gavls »offuen efter boffuen« skal formodentlig forstås sådan, at der i gavltrekanen har siddet en åbning (adgangsvej til tagrummet) med et buestik over.

⁴¹ Mortensen 1929, 135.

⁴² *Give-Egnens Museum*. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4). Murankrene er stadig synlige fra tårnet.

⁴³ NM. Indb. ved C. M. Smidt 1916. *Give-Egnens Museum*. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4) hvoraf det fremgår, at der 1859 indkøbtes bl.a. 1500 tagsten, 400 mursten og diverse stykker tømmer.

⁴⁴ RAV. *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti*: C 38.3 Synsprotokol 1854–1890. *Give-Egnens Museum*. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4).

⁴⁵ NM. Korrespondance. *Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv*. Lindeballe Kirke.

⁴⁶ Mortensen 1929, 136.

Fig. 39. Tårnets vestvindue sat i sten udgravet i teglovnen (s. 2861). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – West window of the tower set with bricks excavated in the brick kiln.

Fig. 40. Frådstensstykker fundet under udgravningen af teglovnen (s. 2857 og 2859). Foto C. M. Smidt 1915. – Pieces of travertine found during excavation of the brick kiln.

⁴⁷ RAV. *Bjerre Hrd.s provsti*: C 35 A. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803–1818; *Nørvang-Tørrild Hrds. Provsti*: C 38.3 Synsprotokol 1854–1890.

⁴⁸ *Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv*. Lindeballe Kirke.

⁴⁹ Der er seks spærfag over koret, elleve over skibet samt et moderne hjælpespær over vestre gavltrekan, syv over tårnet og fem over våbenhuset. Angående tagværkstyper se Per Kristian Madsen, »Middelalderlige kirketagværker i Sydvest- og Sønderjylland – eksempler på alder og typer«, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2003, 2007, 40–41.

⁵⁰ NM. Indb. ved C. M. Smidt 1916. *Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv*. Lindeballe Kirke.

⁵¹ *Vejle Stadsarkiv*. Arkitekt Helge Andreassen (A6044).

⁵² RAK. *Danske Kancelli*. 233 – B 184d. Seks års kirke-regnskaber 1614–1620. RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 1388. Regnskaber for Jelling sysselprovstis kirker 1676–1686 (C 4.1388). Mortensen 1929, 133.

⁵³ RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 709. Kirke og præstegårdssyn 1811–15; 711. Kirke og præstegårdssyn 1826–32.

⁵⁴ NM. Korrespondance.

⁵⁵ Mortensen 1929, 139. *Give-Egnens Museum*. Lindeballe Menighedsråd (A 495.4).

⁵⁶ NM. Indb. ved Egmont Lind 1931.

⁵⁷ Foto i NM.

⁵⁸ RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 710. Kirke og præstegårdssyn 1816–25.

⁵⁹ RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 711. Kirke og præstegårdssyn 1826–32.

⁶⁰ Andet kan ikke stamme fra tavlen, således et udsavet tralværk fra et fjorgelpulpitur og en groft skåret jonisk kapitel af ukendt anvendelse. En topgavl med roset, der ses øverst på opstillingen, er fra den nuværende altertavle.

⁶¹ Kirkesyn 26. sept. 1663 citeret efter Mortensen 1929, 118–45.

⁶² Chr. A. Bøje, *Danske guld- og sølvmærker for 1870*,

Bind 2: Købstæderne, 1982, nr. 4093. Et stempel »Bent Exner« sammesteds stammer fra en istandsættelse 2001.

⁶³ *Bøje 1982* (jf. note 62) nr. 6462.

⁶⁴ RAV. *Bjerre Hrd.s provsti*: C 35 A. Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803–1818.

⁶⁵ Spor af et ulæseligt bogstav anes th.

⁶⁶ Inv.nr. D7353.

⁶⁷ *DK Ribe*, 2240, 2348. Det foreslås s. 2259 note 48, at

han kunne være søn af Fredericiamaleren Albret Stentzel (†1722).

⁶⁸ *Mortensen 1929*, 118–45.

⁶⁹ Regning citeret af *Mortensen 1929*.

⁷⁰ RAV. *Ribe bispearkiv* (C4): 774. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766–69.

⁷¹ NM. Indb. ved C. M. Smidt 1916.

⁷² *Mortensen 1929*, 141.

Fig. 41. Dele af (†)altertavle fra o. 1600, nu på tårnets loft (s. 2867). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Parts of (†) altarpiece from c. 1600, now in the tower loft.*

LINDEBALLE CHURCH

Building. In its origin the church is a Romanesque building consisting of chancel and nave. Its ground plan, the location of its openings, probably its foundations, and possibly parts of the wall, are preserved. In a radical rebuilding in the Late Middle Ages the facades and large parts of walls and openings were rebuilt in brick which was fired in a brick kiln, the remains of which are preserved and which was excavated in 1915 c. 65 m west of the church. The repairs were so thorough that preceding neglect and a possible temporary closure can be assumed.

Later in the Middle Ages a large window was broken through in the chancel wall and probably three in the south wall of the nave. A porch in the north is post-medieval, and a western tower was built in 1924. A window in the west in the latter is constructed with bricks from the above-mentioned kiln, while the threshold stone in the south was taken from the ruin of the abandoned church in Åst.

Furnishings. The oldest item is the Romanesque granite font, which is the only medieval piece. A baptismal dish from c. 1550–75 is southern German, while the altar candlesticks must be dated c. 1600. The main furnishings are, as so often, in Renaissance style. An (†)altarpiece from c. 1600, remains of which are preserved, may have been

unusually large. The pulpit, dated c. 1600–25, is decorated with paintings of the Evangelists signed in 1738 by J. A. Stentzel, while an iron-bound door wing bears the date 1650. The altar plate was supplied in 1730 by Matthis Simonsen, Odense, as a gift from Henrik Brahe and Henrikke Sophie Bille of Engelsholm. The present altarpiece was set up in 1882 as a rare, late example of the persistence of Renaissance forms. Its contemporaneous painting shows Jesus and the Children after Carl Bloch.

Colour scheme and refurbishing. The woodwork on the altarpiece and pulpit stand in colours from 1882. The pulpit paintings come from a refurbishing of 1738, initiated by Gerhard Hansen de Lichtenberg after his acquisition of the church in 1734, commemorated in a panegyric verse on the footing of the former altarpiece (now beneath the organ). After this the pastor of the church Ancher Borch called the church ‘decorative inside’ in 1765. In 1854 the altarpiece was painted and decorated once more and all the woodwork in the chancel was painted over, as was that of the nave in 1855.

A wooden *grave monument* from c. 1790 for Peder Poder is surrounded by textband and divided in two elevated fields with “IHS” and symbols of death.